

EEN NOODZAKELIJK GOED

Over het blijvende belang
van de geesteswetenschappen

Herman De Dijn
Gita Deneckere
Danny Praet
Jo Tollebeek
Sabine Verhulst

KVAB STANDPUNTEN

83

Koninklijke Vlaamse Academie van België
voor Wetenschappen en Kunsten - 2023

EEN NOODZAKELIJK GOED

OVER HET BLIJVENDE BELANG
VAN DE GEESTESWETENSCHAPPEN

KVAB Press

KVAB STANDPUNTEN

83

Concept cover: Francis Strauven

Ontwerp cover: Charlotte Dua

Beeld cover: Myriam Louyest, *Failles d'or (marbre Arabescato, or) – Voyage au bord du monde* (Koninklijke Loge in het Centraal Station van Brussel, 2021) – © Candice Athenaïs

De tekening van het Paleis der Academiën is een reproductie van het originele perspectief van Charles Vander Straeten in 1823. Jozef Cantré ontwierp het logo van de KVAB in 1947.

De KVAB Standpunten worden gepubliceerd door de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, Hertogsstraat 1, 1000 Brussel.
Tel. 00 32 2 550 23 23 – info@kvab.be – www.kvab.be

EEN NOODZAKELIJK GOED

OVER HET BLIJVENDE BELANG
VAN DE GEESTESWETENSCHAPPEN

Herman De Dijn
Gita Deneckere
Danny Praet
Jo Tollebeek
Sabine Verhulst

Gedeeltelijke reproductie is toegelaten mits uitdrukkelijke bronvermelding.
Partial reproduction is permitted provided the source is mentioned.

Aanbevolen citeerwijze: Herman De Dijn, Gita Deneckere, Danny Praet,
Jo Tollebeek, Sabine Verhulst, *Een noodzakelijk goed, Over het blijvende
belang van de geesteswetenschappen*, KVAB Standpunt 83, 2023.

© Copyright 2023 KVAB
D/2022/0455/05
ISBN 978 90 656 922 14

Drukkerij Universa

'In dit huis leidt de ene kamer naar de volgende,
gaat open, schakelt aaneen.'

Edmund de Waal, *Brieven aan Camondo*, 2021

De reeks *Standpunten* van de Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten draagt bij tot een wetenschappelijk onderbouwd debat over actuele maatschappelijke en artistieke thema's. De auteurs, leden en werkgroepen van de Academie, schrijven in eigen naam, onafhankelijk en met volledige intellectuele vrijheid. De goedkeuring voor publicatie door één of meerdere Klassen van de Academie waarborgt de kwaliteit van de tekst. Dit *Standpunt* werd in de Klasse van de Menswetenschappen besproken op 21 januari 2023 en 18 februari 2023. De tekst werd goedgekeurd voor publicatie op 21 oktober 2023.

De auteurs danken de leden van de Klasse van de Menswetenschappen en in het bijzonder Kristoffel Demoen en Johan Wagemans voor hun suggesties bij de eerste versie van deze tekst. Dank gaat ook uit naar François de Callataÿ, Myriam Delmotte, Umar Ryad en Jean Winand voor hun bijdrage tot een eerdere discussie over de toekomst van de geesteswetenschappen in het kader van de viering van de tweehonderdvijftigste verjaardag van de Academies in Brussel.

De geesteswetenschappen hebben de voorbije jaren op verschillende fronten aan kracht en waardering gewonnen. In Nederland bijvoorbeeld stelde de Social Sciences and Humanities Raad (SSH Raad) in 2018 op vraag van het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap onder de titel *Samen sterker* een 'domeinbeeld' op. Daarin werd onder meer gepleit voor een verhoging van de overheidsinvesteringen in het menselijk kapitaal – om op die manier de hoge werkdruk tegen te gaan – en voor het aanbrengen van massa en focus in het academisch landschap. Als een vervolg daarop presenteerde de Raad onlangs onder de titel *Samen vooruit. Investeren in de basis voor wetenschappelijk onderzoek en onderwijs, versterken van de maatschappelijke veerkracht* haar 'sectorplannen'. Op het terrein van de geesteswetenschappen werd onderzoek naar artificiële intelligentie en de in data gevatte samenleving en naar cultureel erfgoed en identiteit voorgesteld, naast een gerichte investering in Talen en Culturen (met een klemtoon op moderne vreemde talen en Nederlands). Samen met de sociale wetenschappen werd ingezet op het dwarsdoorsnijdende thema 'Welvaart, participatie en burgerschap in een digitale wereld'. Deze plannen leidden tot een sterke financiële impuls van overheidswege.

Toch kunnen dergelijke ontwikkelingen de bezorgdheid over de staat van de geesteswetenschappen niet wegnemen. De door de UNESCO in 2021 in Lissabon georganiseerde European Humanities Conference is daarvan een illustratie: de conferentie diende vooral een antwoord te bieden op de verzuchting dat beleidsmakers onvoldoende rekening houden met geesteswetenschappelijk onderzoek. Nochtans, zo klonk het, is de toekomst van de mensheid gekoppeld aan de maatschappelijke rol die aan de geesteswetenschappen wordt toegekend. Omgekeerd scherpen de grote uitdagingen van de eenentwintigste eeuw de culturele en educatieve opdracht van de geesteswetenschappen met een hernieuwde urgentie aan. Op een meer fundamenteel niveau vereist dit een genuanceerd beeld van wat wetenschap is: een reflectie op de aard en de taak van de geesteswetenschappen kan een heilzaam tegenwicht bieden tegen een reductionistische opvatting van de wetenschap, tegen een simplistisch utilitarisme of tegen een te exclusieve dominantie van de technologie. In dit *Standpunt* worden enkele elementen van deze reflectie samengebracht.

Voor een omschrijving van de geesteswetenschappen vertrekken we van de studie van de klassieke *humaniora*: taal, filologie, literatuur en poëzie, geschiedenis en archeologie, filosofie, logica en ethiek, muziek, beeldende kunst en theater, religie, cultuur in brede zin. In het Frans spreken we van *les humanités*, in het Engels van de *humanities*. 'Alfawetenschappen' of 'cultuurwetenschappen' worden in het Nederlands vaak als synoniem gebruikt voor 'geesteswetenschappen', maar dekken niet helemaal de lading. *Sciences humaines* in het Frans doet dat evenmin. In de geesteswetenschappen bestudeert de mens zichzelf en is op die manier subject en object tegelijk. De geesteswetenschappen onderscheiden zich door hun methodologie van menswetenschappen als de sociologie, de

psychologie, de rechtsgeleerdheid en de criminologie, de politicologie en de communicatiewetenschappen, maar overlappen vanwege het studieobject.

Op de kruispunten zijn in de late twintigste eeuw nieuwe vakgebieden ontstaan, zoals culturele studies, media- en filmstudies, *area studies* of regiostudies (inclusief Europese studies), vrouwen- en genderstudies, diversiteitsstudies, *postcolonial studies*, migratiestudies en erfgoedstudies. Door een probleemgerichte, interdisciplinaire benadering behoren deze nieuwe studies niet langer strikt tot de geesteswetenschappen in de zin van de traditionele, negentiende-eeuwse disciplines met hun duidelijke methodologische kernen. Het geesteswetenschappelijk onderzoek krijgt dus in toenemende mate vorm in nieuwe kennisconstellaties, die zich op een andere, minder unidisciplinaire manier profileren en elkaars vragen en methodes overnemen. Daarnaast is er een tendens om de rol van *humanities* binnen de bèta- en gammawetenschappen sterker te onderstrepen door transdisciplines als *health humanities* en *environmental humanities* te vormen. Het verhoogt de complexiteit van het veld verder.

Beoefenaars van de geesteswetenschappen maken van de menselijke cultuur in al haar vormen en uitingen hun studieobject: *What makes us human?*, zo luidt kortweg hun grote vraag, een vraag dus met wetenschappelijke en maatschappelijke betekenis. Zij zien het als hun taak om direct (door colleges, lezingen op wetenschappelijke symposia, publicaties, tentoonstellingen, documentaires) en indirect (via de vorming van leerkrachten, lezingen voor het brede publiek) cultuur te helpen begrijpen, interpreteren en waarderen. Daarbij wordt een principiële openheid betracht: het gaat om alle mogelijke representaties en interpretaties van de wereld, inclusief van zichzelf en de diverse culturen en *mindsets* uit verleden en heden. De geesteswetenschappen bestuderen de mens als een talig en symbool-creërend wezen, dat niet buiten taal en symbolen kan leven. Tegelijk bewaren, bewerken en ontsluiten ze daartoe belangrijke bronnen van betekenis- en zingeving voor individu en gemeenschap(pen) door de tijd heen en over diverse culturen heen.

De coronacrisis heeft duidelijk gemaakt dat mensen culturele wezens zijn. Door de *lockdown* en de versnelde digitalisering van heel wat intellectuele werkzaamheden – niet het minst de kennisoverdracht via afstandsonderwijs – hebben velen zich het belang van cultuur in de publieke ruimte gerealiseerd. De overheid erkende boekhandels als 'essentiële' winkels en musea konden binnen strikte veiligheidsmarges als individueel te bezoeken plek opnieuw open. In dit *Standpunt* trachten we de 'essentiële' betekenis van de geesteswetenschappen voor de toekomst van de mensheid te begrijpen en daarbij ook aan de kern van deze geesteswetenschappen te raken. Wij zijn niet zo naïef te denken dat cultuur de wereld kan redden, maar weten wél dat de wereld onleefbaar en onherbergzaam is zonder cultuur.

Dit essay vertrekt vanuit een schets van de veranderende context waarin de geesteswetenschappen zich op dit moment ontwikkelen (1). Daarbij belichten we enerzijds de veranderingen in de wetenschapsbeoefening en het kennislandschap zelf en anderzijds de grote maatschappelijke veranderingen die als uitdagingen verschijnen waartoe ook de geesteswetenschappen zich (moeten) verhouden. Vervolgens keren we terug naar de kern van de geesteswetenschappen, die zich in de humanistische traditie situeert en een blijvende waarde heeft in het licht van de toekomst (2). Wat de opdracht van de geesteswetenschappen in de eenentwintigste eeuw is, vloeit uit deze humanistische erfenis voort (3). Tot slot schetsen we de contouren van een nieuw geesteswetenschappelijk landschap (4).

1. De veranderende context voor de geesteswetenschappen

Veranderingen in de wetenschapsbeoefening en in het kennislandschap

De academische omgeving waarin de beoefenaars van de geesteswetenschappen werken, is de voorbije decennia ontegensprekelijk van karakter veranderd. Sinds de jaren 1990 is aan de universiteiten in toenemende mate sprake van een globaal nuts- en rendementsdenken, waarin wetenschap tot innovatie en valorisatie dreigt te worden verengd. Wetenschap staat in dienst van de kenniseconomie, studenten en onderzoekers zijn dikwijls sterk marktgericht en op zoek naar opleidingen die nuttige 'competenties' verschaffen in functie van een lucratieve job. Dat maakt de rekrutering van studenten en onderzoekers voor de geesteswetenschappen (met een lange opleiding voor de boeg, onzekerheid over de toekomst en een relatief lagere verloning) moeilijk. In onderwijs en onderzoek valt door de systematische reductie van de eerste geldstroom een neoliberale doel-middel-omkering vast te stellen, waarbij het 'binnenhalen' en verzekeren van financiering gepaard gaat met een sterke hang naar evaluatie en een publicatiedruk in functie van jobzekerheid in de academische wereld.

Het *new public management* koloniseert het academische veld met de taal en de mentaliteit van de economie in een voortdurende poging om kwaliteit te kwantificeren. Onderdeel en gevolg daarvan is de groeiende bureaucrativering, die excessieve administratieve (plan)lasten en veelal overbodig vergaderen met zich meebrengt. Tegelijk is deze politiek verbonden met de fetisj van de transparantie en de *accountability*. De bureaucratie van de kwaliteitscontrole neemt hand over hand toe. Het *nec plus ultra* van de evaluaties zijn de internationale *rankings*, waarbij universiteiten wereldwijd in competitie zijn om zichzelf beter in de markt te kunnen zetten.

Dit beeld is wellicht overtrokken. Zowel in Vlaanderen als in Europa blijft er ruimte voor onderzoekersgedreven basisonderzoek, dat los staat van een directe economische insteek en verantwoording. De kritiek op de kwantificering van de kwaliteit heeft de voorbije jaren weliswaar niet tot een vermindering van de evaluatiezucht geleid, maar wél tot een zoektocht naar minder exclusief kwantificerende evaluatiesystemen, naar andere manieren van erkenning en waardering. De bureaucrativering met haar (plan)lasten en overmatige vergaderritme lijkt veeleer een probleem op onderwijs- dan op onderzoeksvlak te zijn.

Toch heeft de metamorfose van de universiteiten grote gevolgen gehad voor de wetenschapsbeoefening. Planning en projectmatigheid zijn de standaard geworden in een onderzoekscultuur die aan kortademigheid lijdt. De tijd en de middelen voor het onderzoek zelf worden immers steeds schaarser wanneer contracten het behalen van resultaten op korte termijn vergen. Doctoraten moeten in drie tot vier jaar worden voltooid, om alvast een – nog kortere – postdoctorale periode te kunnen

aanvragen. In tegenstelling tot in bijvoorbeeld de Duitse academische wereld, waar projecten van twintig of vijftwintig jaar geen uitzondering zijn, mogen individuele en collectieve projecten – op enkele uitzonderingen na – niet langer dan vijf jaar duren. De bureaucratie van de geformateerde projectaanvragen met hun dwingend karakter, van *timesheets* en *work packages*, van verplichte rapportage en afvinken van de beoogde en behaalde doelstellingen en mijlpalen hypothekeert bovendien de serendipiteit die eigen is aan goed onderzoek. Onderzoek met een moeilijke toegang tot de bronnen of een trage uitvoeringstijd wordt al bij voorbaat uitgesloten. Tegelijk is er een tendens om grootschalige Europese projecten met meerdere onderzoekers in nichedomeinen te promoten, terwijl voor individueel onderzoek en kleinschaligheid steeds minder ruimte en geld is.

De productiviteitslogica die de wetenschapsbeoefening sinds de neoliberale jaren 1990 beheerst, heeft een verschuiving teweeggebracht van creativiteit naar efficiëntie. De neiging om in te zetten op onderzoek dat veeleer drijft op direct meetbare resultaten dan op risico's, veeleer op een korte looptijd dan op verdieping en op duurzame impact, versnelt het productieproces, zowel van individuele onderzoekers als van de onderzoeksgroepen waar ze deel van uitmaken. De sterk toegenomen druk om te publiceren (het uitbouwen van een *track record*) en nieuwe (digitale) publicatievormen accelereren tegelijk de circulatie van kennis, maar belemmeren ook vaak de uitwisseling en de discussie. Ondanks de kritiek is er sprake van een toenemende hegemonie van één model, met één visie op de wijze waarop wetenschappelijk onderzoek moet worden opgezet, één wetenschap die als context- en plaatsloos wordt begrepen, één publicatiecultuur. Deze *pensée unique* gaat gepaard met een concentratie van macht en geld. Bij de selectie van onderzoeksprojecten worden bepaalde thema's, modes en methodes geprivilegieerd.

De grote diversiteit in de geesteswetenschappen heeft tot verschillende reacties op deze ontwikkelingen geleid. In sommige domeinen, zoals de taalkunde en de economische geschiedenis, is er sprake (geweest) van een soepele aanpassing aan het nieuwe model, waarin men opportuniteiten voor het eigen onderzoek herkende. Deze domeinen kennen een onderzoekscultuur waarin *teamwork* vanzelfsprekend is geworden: leidt bundeling van krachten immers niet altijd tot beter onderzoek? De nieuwe nadruk op planning en projectmatigheid wordt er evenmin als een hindernis voor het eigen onderzoek gezien. Integendeel, vele onderzoekers in deze domeinen slagen erin omvangrijke projectmiddelen te verwerven. Het laat hen niet alleen toe doctoraatsstudenten op te leiden, maar ook een eigen onderzoeksinfrastructuur uit te bouwen. Dit leidt ook in dit geval tot een versnelde groei van het aantal publicaties van de onderzoeksgroep. Dat dit tegelijk minder discussie zou impliceren, wordt ontkend: deze onderzoekers kennen en volgen de trend om artikelen al *online* te plaatsen vooraleer ze in definitieve vorm worden gepubliceerd.

Voor andere domeinen van de geesteswetenschappen vormt de nieuwe academische omgeving echter veeleer een bedreiging. Het gaat dan om die (sub)domeinen waarin *teamwork*, planning en projectonderzoek minder vanzelfsprekend zijn, zoals de kunstwetenschap, de theologie en de religiewetenschap, belangrijke segmenten van de geschiedenis, de wijsbegeerte en de literatuur- en vertaalwetenschap, maar ook de antropologie. In deze domeinen blijft de eigen, individuele stem – de onherleidbaarheid van het persoonlijke – cruciaal. Onderzoekers zijn er de behoeders van wetenschappelijke tradities, soms van over generaties heen opgebouwde eruditie, die ver staat van de innovatie en valorisatie waarover de beleidsmakers zo graag spreken. Maar zij zijn vaak ook eenlingen, die een eigen weg volgen, van het ene naar het andere zijpad. Hun wetenschappelijke biografie is een *histoire sauvage*, gekenmerkt door eigenzinnigheid, onvoorspelbaarheid en kleinschaligheid. Hun werk beantwoordt zelden aan de efficiëntie die de nieuwe wetenschappelijke productiviteitslogica van hen verwacht. Desondanks is ook in deze geesteswetenschappelijke domeinen de retoriek – maar vaak zonder de praktijk – van het nieuwe model gangbaar geworden.

Dat is niet zonder gevaar. De dominantie van een – geglobaliseerd – model van wetenschapsbeoefening impliceert immers ook een hegemonie van het Engels en van Engelstalige publicatiekanalen. Een dergelijke hegemonie snijdt de geesteswetenschappen los van de onmiddellijke maatschappelijke context waarin ze zijn ingebed. In bepaalde domeinen van de geesteswetenschappen, zoals de geschiedenis of de literatuurwetenschap, zijn het onderzoek en de verspreiding daarvan – net als in bepaalde domeinen van het recht of van de geneeskunde – daarom meer gebaat bij het gebruik van een specifieke forumtaal. De studie van de nationale geschiedenis (ook in een globaal perspectief), van de ontwikkeling van talige betekenissen door de moedertaalsprekers van een bepaalde taal, van de Middelnederlandse of Middelfranse literatuur, van dialecten en hun evoluties, of van bepaalde concepten uit de Chinese filosofie vergt minstens twee- of meertaligheid.

Wanneer enkel in het Engels geschreven studies bij evaluaties 'meetellen', worden levendige geesteswetenschappelijke onderzoekstradities gemarginaliseerd en is het risico reëel dat ze uiteindelijk als 'irrelevant' worden stopgezet of doodbloeden. Domeinen met grote culturele waarde zoals 'de kleine letteren' en de historische Nederlandse taalkunde / dialectologie dreigen in een dergelijke wetenschappelijke Anglo-Amerikaanse wereld het kind van de rekening te worden. Het gaat hierbij overigens niet alleen om de taal waarin de onderzoeksresultaten worden gecommuniceerd. Het uitsluitend in het Engels ontwikkelen van een specifiek wetenschappelijk lexicon heeft ook tot gevolg dat men een bepaalde manier van denken oplegt door zich te onttrekken aan andere, in andere talen gecreëerde manieren om de werkelijkheid te benaderen. Zo sluit men *de facto* de mogelijkheid van een concurrerende wetenschappelijke ontwikkeling in andere talen uit. Daarom houdt de verminderde kennis van traditionele wetenschappelijke talen als het

Frans en het Duits bij jonge onderzoekers een verarming in, een beperking van de intellectuele horizon.

Ook op een ander vlak vormen de veranderingen in de wetenschapsbeoefening een ongunstige context voor een belangrijk deel van de geesteswetenschappen. De homogenisering van de wetenschapsbeoefening gaat immers gepaard met de dominantie van een exact, empirisch verifieerbaar en evolutionair 'verklaren', dat een hermeneutisch begrijpen marginaliseert of zelfs onzichtbaar maakt. Onderzoek dat niet gebaseerd is op data, databanken en statistiek valt buiten de enge definitie van wat 'wetenschap' en 'wetenschappelijk' is. De toenemende impact van verklaringsmodellen uit de neuropsychologie, de cognitieve psychologie en zelfs de evolutionaire psychologie op het domein van de geesteswetenschappen kan leiden tot een mensbeeld dat enkel gefocust is op het brein en de genen. Deze ontwikkeling illustreert hoezeer de technologie hermeneutische inzichtelijkheid en waardenbetrokkenheid buiten spel kan zetten. Niemand betwijfelt dat de technologie kan bijdragen tot inzicht in wat rationeel is, en kan bevorderen wat nuttig is. Maar voeling met betekenisvolle en waardengeladen tradities – in lijn met de geesteswetenschappen en antropologische studies – blijft noodzakelijk om rituelen en symbolen (ook in de studie van de materiële cultuur) te begrijpen. Of laconieker: om te beseffen dat het hart niet alleen een pomp is.

Drie elementen in de gedaanteverandering van de wetenschapsbeoefening moeten nog worden aangestipt: de tendens naar *open science*, de ontwikkeling van *digital humanities* en de nadruk op interdisciplinariteit. Wat betekenen zij voor de geesteswetenschappen? De *open science*-beweging streeft ernaar – doorgaans door digitale technologie – de resultaten van wetenschappelijk onderzoek (zo spoedig mogelijk) vrij beschikbaar te stellen, zowel voor andere onderzoekers als voor de samenleving; daarmee maakt zij het wetenschappelijk proces ook transparanter. Aangestuurd door de Europese standaarden is *open science* meer en meer de norm in de academische wereld aan het worden, in alle wetenschapsdomeinen. Dat is een positieve tendens, die evenwel gepaard gaat met het euvel dat de uitgevers van bepaalde tijdschriften met impact, ook in de geesteswetenschappen, extreem hoge *fees* vragen om artikelen in *open access* en dus met meer bereik te publiceren. De *open science*-filosofie draagt op deze manier bij tot de vermarkting van het fundamenteel onderzoek in de context van de kenniseconomie. Het zal dus zaak zijn de negatieve werking van de tussenschakel die de commerciële uitgeverijen zijn, zoveel mogelijk te beperken.

De digitale omwenteling heeft natuurlijk ook meer algemeen een grote impact op (de infrastructuur van) het geesteswetenschappelijk onderzoek en op de wijze waarop informatie wordt verzameld, bewaard, verwerkt en verspreid. Steeds vaker gaat het over data, *tools* en computationele benaderingen; artificiële intelligentie en virtuele realiteit doen onmiskenbaar hun intrede in de geesteswetenschappen. Dat is een ontwikkeling die in een groot aantal geestes-

wetenschappelijke gebieden als de linguïstiek, de sociaaleconomische geschiedenis en de archeologie het onderzoek een *boost* kunnen geven, maar het is niet zo dat alle geesteswetenschappen zich in deze richting ontwikkelen: digitalisering is niet per definitie de toekomst van alle geesteswetenschappen. In de verschuiving naar *digital humanities* (en *augmented humanities*) treedt overigens ook een hybridisering van wetenschap, kunst en technologie op. Het lijkt erop dat onze tijd weer meer ruimte biedt voor een convergentie van de twee werelden (*two cultures*) die sinds de achttiende eeuw uit elkaar waren gegroeid. Voor de geesteswetenschappen vergt dit vanzelfsprekend samenwerking met ingenieurs en informatici op het kruispunt van onder meer literatuur- en kunstwetenschap, musicologie en theaterwetenschappen; wat hiermee kan worden bereikt, wordt geïllustreerd in bijvoorbeeld culturele studies en mediastudies.

Op een paradoxale wijze haaks op deze ontwikkeling staat de toenemende specialisatie in de wetenschappen. Deze specialisatie versplintert de kennis – ook in de geesteswetenschappen, waar het gesprek tussen beoefenaars van de verschillende wetenschappen moeilijker wordt en waar zelfs binnen één wetenschap een verschraving van de dialoog dreigt. Een hypergespecialiseerd jargon creëert immers niches en bemoeilijkt uitwisseling van kennis, zoals het de wetenschap ook in een ivoren toren terugdringt. Het gesprek tussen de wetenschapsbeoefenaars wordt overigens ook gehinderd door de haast industriële (over)productie van artikelen: het loutere volume van wat verschijnt, maakt het onmogelijk nog alles te lezen, zelfs binnen één vakgebied. In deze wereld van versplintering en overmaat, waarin de oude grenzen van de kennisdomeinen tegelijk poreuzer worden en het traditionele disciplinaire landschap in vraag wordt gesteld, is interdisciplinariteit een *passe-partout* geworden, zowel binnen de universiteiten zelf als bij de politieke overheden en de subsidieverstrekkers (zoals 'excellentie' er als een lege betekenaar functioneert). Interdisciplinariteit – hoe waardevol op zich ook – is een mode geworden, een strategie om projecten 'binnen' te 'halen'. De integratie en synthese van verschillende inzichten en perspectieven is het ultieme doel, maar wordt zelden gerealiseerd. Echte interdisciplinariteit – zoals tussen geneeskunde en recht, of tussen robotica en filosofie – is trouwens iets dat niet zomaar naar wens of op bevel te realiseren valt.

De conclusie dringt zich op: ook al is het beeld van een neoliberale, door een *new public management* gestuurde academische cultuur een voorstelling die nuance behoeft, de veranderingen in de wetenschapsbeoefening en in het kennislandschap sinds de jaren 1990 vormen voor de verdere ontwikkeling van de geesteswetenschappen geen vruchtbare grond – en daar verandert de panacee van de interdisciplinariteit weinig aan.

Maatschappelijke veranderingen

De roep om interdisciplinariteit hangt niet alleen samen met de hierboven geschetste veranderingen in de wetenschapsbeoefening en in het kennislandschap. Zij getuigt

ook van de trend om de motor van het onderzoek niet in de wetenschap zelf te zoeken (zoals dat het geval is in het onderzoekersgedreven basisonderzoek), maar in – min of meer urgente – maatschappelijke uitdagingen: de fameuze *societal challenges*. Wetenschap is inderdaad vooral probleemgestuurde wetenschap geworden, die vereist dat het – maatschappelijke – probleem in kwestie van verschillende zijden tegelijk wordt bekeken. Dat impliceert dat het resultaat van wetenschappelijk onderzoek niet zozeer wordt begrepen als een groei of verdieping van kennis op zich, maar als het aanbrengen van oplossingen. Wat daarbuiten valt, is dan al snel overbodig of – om het wat oneerbiedig te zeggen – ‘franje’. Het probleemgestuurde onderzoek wordt bepaald en beperkt door economische belangen en hanteert vaak een korte termijnperspectief. Toch vragen de maatschappelijke uitdagingen om wetenschappelijke kennis en inzichten die het nuts- en rendementsdenken overstijgen, niet in het minst vanuit een geesteswetenschappelijke achtergrond.

De kritiek op een exclusief door *societal challenges* bepaalde en gedreven wetenschap impliceert inderdaad niet dat de geesteswetenschappen buiten de samenleving staan. Het tegendeel is waar, ook al lijkt dit soms contra-intuïtief. Een aantal voorbeelden kan dit verduidelijken. De klimaatopwarming en de catastrofale voorspellingen die aan de orde zijn als de mens niet sneller paal en perk stelt aan de CO²-uitstoot – om maar één urgente klimaatdoelstelling te noemen – vormt bijvoorbeeld een maatschappelijke uitdaging waarvoor de geesteswetenschappen een substantiële bijdrage aan een oplossing kunnen leveren. Tegen de economische productie- en consumptiologica in zijn ‘humanistische’ vraagstellingen over zin, betekenis en waarden immers noodzakelijk, naast analyses van de wijze waarop de mensheid als geheel en specifieke actoren in het bijzonder zelf verantwoordelijk zijn voor de dreigende en actuele ecologische rampen. De ecologische crisis zet dus aan tot het her-denken van onze verhouding met de ‘natuur’, die traditioneel als het domein van de natuurwetenschappen werd beschouwd, versus ‘cultuur’ als domein van de geesteswetenschappen. Het doorbreken van deze dichotomie zorgt voor een verhoogd bewustzijn van interdependentie en interconnectiviteit tussen de mens en de ‘niet-humane’ wereld. In de mate dat de klimaatcrisis de verwevenheid van mens en omgeving op scherp zet, met gezamenlijke bedreigingen voor culturele (historisch erfgoed) en natuurlijke factoren, dringen zich moeilijke keuzes op, waarbij ‘cultuur’ en ‘natuur’ tegen elkaar worden afgewogen. De geesteswetenschappen hebben op dit vlak een essentiële rol te vervullen.

Vanuit Europees perspectief is ook het proces van mondialisering sinds begin 2015 drastisch veranderd. De vluchtelingengolf uit Syrië, Irak en Afghanistan, de Brexit en de verkiezing en de spanningen rond het presidentschap van Donald Trump in de Verenigde Staten zetten het naoorlogse samenlevingsmodel, gebaseerd op mensenrechten, sociale welvaart en een grote politieke consensus, onder verhoogde druk. Het westerse ‘exportmodel’ van democratie en kapitalisme dat

de wereld(economie) beheerste, kreeg een knauw. China en Rusland leken de leidersrol van de Verenigde Staten en Europa over te nemen, tot Rusland zich vastreed in een oorlog in Oekraïne. De recente *coup* in Niger, kort na gelijkaardige staatsgrepen in de buurlanden Mali en Burkina Faso, zorgt ook in Afrika voor een nieuwe verschuiving, terwijl de oorlog die Israël in Gaza voert, ook ver buiten het Midden-Oosten ingrijpende gevolgen heeft. Intussen is India onmiskenbaar een economische wereldmacht geworden. De vraag rijst hoe Europa een plaats kan vinden in de nieuwe geopolitieke constellatie.

Tegelijk daagt de mobiliteit van mensen, goederen, ideeën en virussen bestaande politieke grenzen en sociaal-culturele waarden uit. De wereld is onderhevig aan dynamieken die de opdeling in gefixeerde territoriale eenheden doorkruisen. De individuele burger balanceert constant tussen lokale verankering en globalisering. Er is een spagaat ontstaan tussen de fysieke leefgemeenschap waartoe we behoren, en de digitale realiteit die ons wereldwijd met elkaar verbindt. Dit doet vragen rijzen rond het bestaan en de plaats van de mens in de nieuwe werkelijkheid. De paradox is dat er wordt teruggeplooid op identiteit en nationalisme, dat de 'eigenheid' wordt benadrukt en opgeëist (in alomvattende *heritage crusades*, zoals de Amerikaanse historicus en geograaf David Lowenthal die al in 1996 beschreef), terwijl de noodzaak om de andere en de diversiteit te begrijpen en te interpreteren groeit. Ook hier dringt een sterke rol van de geesteswetenschappen zich op.

Daarnaast is de impact van de digitalisering op het dagelijks leven bijzonder ingrijpend. Zeker, de technologische versnelling brengt economische vooruitgang, andere vormen van communicatie en kennis, en nieuwe vragen over normen en waarden, over identiteiten, over het algemeen belang en solidariteit, over participatie, sociale rechtvaardigheid en inclusie met zich mee. De digitalisering heeft het intellectueel gezichtsveld dus enorm verruimd; zij opent ongeziene mogelijkheden. Maar zij katapulteert de mens ook in een uitdijende mentale omgeving, die conflicteert met zijn grenzen. Dit brengt kansen met zich mee, maar ook bedreigingen en sociale angsten voor een post-humane samenleving.

De digitalisering heeft bovendien niet alleen invloed op de productie van data, maar ook op de toegankelijkheid van informatie en op het – al dan niet geoorloofde – gebruik van en de omgang met deze informatie in een wereld waarin algoritmen en artificiële intelligentie de controle lijken over te nemen van de mens. Een bijkomend probleem van deze digitalisering is het verlies van de materialiteit van het object. Via het scherm lijken alle objecten op elkaar, in 3D of VR geprojecteerd of niet. De materialiteit van het object is echter het ultieme 'bewijs' van zijn bestaan; een gedigitaliseerd beeld, hoe levensecht ook, kan altijd vervalst, vervormd, 'uitgevonden' zijn. De mogelijkheid tot empirisch contact met het object vormt dus een wetenschappelijke garantie.

Met de opkomst en de exponentiële ontwikkeling van het internet voltrekt zich een mediarevolutie die even ingrijpend is als wat met de uitvinding van de drukpers

'de Melkweg van Gutenberg' werd genoemd. De manier waarop informatie wordt verspreid, is radicaal gewijzigd, hetgeen een verandering impliceert in de wijze waarop over inhoudelijke kennis (*content*) wordt gedacht en hoe die wordt georganiseerd (via *hyperlinks*). De mediarevolutie is in veel opzichten een stap vooruit: computers en IT maken onderzoek mogelijk dat voorheen onmogelijk was, voorheen onvindbare documenten worden toegankelijk, het internet brengt een revolutie teweeg in het onderwijs. Sociale media maken de verbinding tussen mensen en de verspreiding van informatie veel eenvoudiger. Maar zij hebben ook een disruptieve werking in de publieke sfeer: zij hebben nieuwe vormen van kennismanipulatie geïntroduceerd, zowel op nationaal als op internationaal niveau, zoals bij verkiezingen of in de snelle verspreiding van *fake news*.

Een halve eeuw na mei 1968 woedt op diezelfde sociale media een grimmige cultuuroorlog tegen de 'politieke correctheid' van de 'intellectuele elite'. Universiteiten zijn het geliefkoosde doelwit, zowel van conservatieve opiniemakers in de *mainstream*-media als van extremere stemmen en groeperingen, die als doel hebben de tradities, identiteit en cultuur van de zogenaamde zwijgende meerderheid te vrijwaren. In 2021 riep de jongerenbeweging van een politieke partij in Vlaanderen op 'linkse taal in het klaslokaal' – over multiculturaliteit bijvoorbeeld – op haar *site* te melden: er werd een kliklijn geïnstalleerd, docenten en leerkrachten moesten aan een virtuele schandpaal worden genageld. De voorzitter van de partij in kwestie beloofde intussen de leerkrachten en professoren die hun 'politieke mening' aan leerlingen en studenten bleven 'opdringen', bij de verkiezingen van 2024 de rekening te presenteren. Onder meer de rectoren van de Vlaamse universiteiten spraken hun afschuw van dergelijke intimidatie uit.

Tegelijkertijd is er de zogenaamde *cancel culture* van *woke* activisten (of van hen die als dusdanig worden gediskwalificeerd), die discriminatie op basis van gender of ras aan de kaak stellen en sociaal onwenselijk gedrag – soms zonder diepere discussie – willen bannen uit de publieke ruimte. Dit kan leiden tot polarisatie en onverdraagzaamheid, die niet alleen de democratie en de open debatcultuur ondermijnen, maar ook het geesteswetenschappelijk onderzoek dwarsbomen. Er is een analogie met de manier waarop sommige orthodoxe religieuze groepen wetenschappelijk onderzoek over religies bejegenen als een belediging van diepe religieuze gevoelens en een negatie van het heilige. Zo voerde Penguin India in 2014 het boek *The Hindus. An Alternative History* van de gerenommeerde Amerikaanse indologe Wendy Doniger af na een rechtszaak die was aangespannen door orthodoxe Hindoes. Elke vorm van contextualisering of nuancering met het oog op het verwerven van inzicht en begrip wordt op moralistische gronden of vanuit een ervaring van diep onrecht verworpen.

Kortom, meer dan ooit zijn de geesteswetenschappen aan zet voor het articuleren van maatschappelijk relevante vragen, het formuleren van diepgaande antwoorden, het aanreiken van mogelijke oplossingen, en vooral: het creëren van samenhang in de kennis en het bieden van betekenis en duiding, context en nuance. De recente maatschappelijke veranderingen laten daarover geen twijfel bestaan.

2. De geesteswetenschappen als noodzakelijk goed

Om aan te tonen waarom de geesteswetenschappen nodig zijn en blijven voor de toekomst, keren we terug naar de humanistische wortels ervan. De geesteswetenschappen passen in de humanistische traditie van Europa in het algemeen en van de Lage Landen in het bijzonder. Op een kruispunt van culturen is er ruimte voor ontmoeting, compromis en respect voor de ander gegroeid, waarbij kennis van en inzicht in het menselijk denken en handelen een belangrijke rol hebben gespeeld. Ook in de digitale wereld wil de mens zich mens blijven voelen en is er meer dan ooit behoefte aan humanisme. Een aantal belangrijke verworvenheden van het humanisme hebben een blijvende waarde voor de toekomst. Zo staat Lorenzo Valla's weerlegging, in de vijftiende eeuw, van de *Donatio Constantini* (een vervalste Latijnse oorkonde uit de achtste eeuw, die een grote rol speelde in de Investituurstrijd tussen de paus en de Rooms-Duitse keizer) aan de wieg van de moderne bronnenkritiek, inclusief Bijbelkritiek; deze kritiek is een cruciaal instrument voor de (historische) waarheidsvinding, die in het tijdperk van *fake news* en *alternative facts* noodzakelijk blijft.

De geesteswetenschappen zijn daarnaast onontbeerlijk voor het begrijpen van (voorstellingen van) het ware, het goede en het schone, zoals de klassieke drieslag van Plato luidt. Zij zetten aan scherp na te denken over de altijd terugkerende vragen die daaruit voortvloeien: vragen over het onderscheid tussen waarheid en leugen of tussen goed en fout, over het ethische probleem of alles wat kan ook mag, over wat afschrikt en toch aantrekkelijk is (het sublieme), over de betekenis en de zin van wetenschap en van wat daar al dan niet toe behoort, over het belang en de gevaren van religie en rituelen, over het verschil tussen mens en dier op het gebied van taal, symboliek, gedrag, emotie. De beoefenaars van de geesteswetenschappen onderzoeken de diverse vormen waarin de menselijke verbeelding door de eeuwen heen gestalte heeft gekregen, en tevens hoe hedendaagse cultuurmakers via traditionele paden en nieuwe, *mixed media* hun verbeelding ontwikkelen.

Omgekeerd reflecteren de beoefenaars van de geesteswetenschappen ook over betekeniscomplexen die verbonden worden met het kwade, het slechte, het lelijke of het barbaarse, zoals Umberto Eco in zijn in 2007 verschenen *Storia della bruttezza* illustreerde. Zij bestuderen de zorg voor de inrichting van de Staat, maar ook politieke aberraties, zij schrijven over revoluties die 'universele verlichting' brengen, maar ook over jakobijnse wreedheden, zij doceren over de vruchtbare ontmoetingen tussen culturen, maar ook over de vooroordelen die zich daarbij voordoen. Tegenover de *cancel culture* die onrecht, kolonialisme, racisme, seksisme en de historische sporen daarvan (bijvoorbeeld in standbeelden) uit de publieke ruimte wil weggommen, staat de erkenning dat dit alles bestaat, en het streven naar een beter begrip ervan, zonder het te willen pardonneren. Het

humanisme heeft een cultuur van kritiek en open debat opgeleverd, niet van morele veroordeling die ideeën uitbant en het zwijgen oplegt.

De geesteswetenschappen houden ons dus collectief en individueel wakker en alert. Het gevaar van culturele amnesie is immers niet denkbeeldig: de blindheid voor het verleden en voor de gesitueerdheid in tijd en ruimte leidt eenzijdig naar een toekomst van meer van hetzelfde, alleen meer en groter, met een stereotiep begrip van innovatie. De digitale revolutie privilegieert – ongewild – de ruimte boven de tijd: connecties vermenigvuldigen zich in het eeuwige praesens van het uitdijende web, maar de kennis van en het diepgaand inzicht in het verleden verschrompelen. Alessandro Baricco trachtte in zijn spraakmakende, oorspronkelijk in 2006 verschenen essay *I barbari* de teloorgang van het cultuurbesef te duiden als een mutatie van een oude naar een nieuwe cultuur, waarin de verbreding van kennis, wijsheid en schoonheid ten koste gaat van de verdieping. Commercialisering en digitalisering leiden er tot surfen aan de oppervlakte, snelheid komt in plaats van reflectie, associatieve sequenties in plaats van analyse, communicatie in plaats van uiting, *multitasking* in plaats van volgehouden aandacht. Wereldwijd worden mentaliteit, *business*- en communicatiemodellen van Silicon Valley in ijtempo en zonder kritisch selectieproces overgenomen.

Geduld, inspanning, tijd en diepgang zijn ook nodig voor het verwerven en beheersen van een (vreemde) taal. Binnen de geesteswetenschappen is een bijzondere plaats voorzien voor de kennis van de verbale taal en voor andere – meer specifieke – tekensystemen (bijvoorbeeld muzikale annotatie). Taalvaardigheid is een eerste vereiste voor alle andere disciplines; uit een recent onderzoek blijkt dat de meeste mislukkingen bij medische studies niet te wijten zijn aan een gebrek aan kennis van het onderwerp, maar aan een gebrek aan begrip van de gestelde vraag of aan de gebrekkige formulering van het antwoord. In een tijd waarin *machine translation* grote opgang maakte, werd het onderscheid tussen taal als louter communicatiemiddel en cultuurtaal des te belangrijker. Nu er sprake is van machinale taalproductie – zie ChatGPT of de chatbot die Microsoft in Bing inbouwt – wordt het belang van dit onderscheid nog scherper aanvoeld.

De geesteswetenschappen zijn de wetenschappen van de interpretatie, of het nu gaat om teksten, beelden, voorwerpen, geluiden of levenssporen, of om de (re)constructie van het verleden, het begrijpen van het heden of het maken van projecties voor de toekomst. Zij zijn de wetenschappen van 'het vijfde element' waarover de Poolse schrijfster Olga Tokarczuk in haar oorspronkelijk in 2020 verschenen essaybundel *De tedere verteller* spreekt: 'Ik geloof dat ons leven niet alleen een aaneenschakeling van gebeurtenissen is, maar ook een gecompliceerd vlechtwerk van betekenissen die we aan die gebeurtenissen toeschrijven. Die betekenissen vormen een wonderlijk weefsel van verhalen, begrippen en ideeën dat je kunt zien als een van de elementen – naast lucht, aarde, water en vuur – die ons bestaan fysiek bepalen en ons als organisme vormen. Het verhaal is dus

het vijfde element, dat ons op een bepaalde manier naar de wereld laat kijken en ons laat begrijpen dat de wereld oneindig gedifferentieerd en gecompliceerd is, en dat ons tevens onze ervaringen laat ordenen en van generatie op generatie laat overbrengen, van het ene bestaan naar het andere.'

Contextualiseren, nuances aanbrengen en de complexiteit van de dingen problematiseren tegenover de eenduidige simplificaties van het essentialisme gaan vandaag noodzakelijk gepaard met een zich hoeden voor over-interpretatie. Het onderstreept het blijvende belang van de hermeneutiek voor de geesteswetenschappen. Interpreteren impliceert immers het erkennen van gelaagdheid en meerduidigheid. Er is, anders dan in de exacte wetenschappen, altijd meer dan één uniform verklaringsmodel mogelijk, een rijkdom, maar ook een moeilijkheid van de geesteswetenschappen. Hun beoefenaars worden in dit verband niet zelden geconfronteerd met het onuitsprekelijke, het vreemde en het vervreemdende, met name in de registers van het tragische en het heilige, bij de analyse van poëzie en mystieke literatuur, bij de studie van religieuze teksten en praktijken. Ze proberen over *le non-dit* toch iets zinnigs te zeggen zonder het te ontkennen of te reduceren. Dat veronderstelt een zekere nederigheid en verwondering, en de capaciteit om in het zeggen zelf het onzegbare te laten oplichten.

De onlangs overleden Italiaanse literatuurwetenschapper en Renaissance-specialist Nuccio Ordine ijverde in zijn in 2013 gepubliceerde manifest *L'utilité de l'inutile* voor de waarde van het nutteloze. Voor Ordine, ter gelegenheid van zijn eredoctoraat aan UC Louvain bestempeld als *le gardien d'une culture qui ne s'achète ni ne se vend*, was de mens meer dan alleen een winstmaximaliserend wezen: hij is een wezen voor wie het nut uiteindelijk slechts zin krijgt binnen en ten dienste van een gemeenschappelijk perspectief van betekenissen en waarden. Zin, betekenis en verhalen zijn niet toevallig centrale *topics* in de literatuur, de filosofie, de geschiedschrijving. De cultus van het nuts- en rendementsdenken droogt de geest uit en brengt universiteiten in gevaar omdat de creativiteit en bepaalde fundamentele menselijke waarden als de *dignitas hominis*, de liefde en het verlangen naar waarheid erdoor worden ondermijnd. Ook voor vele bedrijven vormt *sense-making* door mensen met een achtergrond in de geesteswetenschappen overigens een noodzakelijke dam tegen een te uitsluitend vertrouwen op *big data* en algoritmes, tegen sciëntisme en technocratie. Een diepgaand engagement met cultuur, taal en geschiedenis is dus paradoxaal genoeg zeer 'nuttig' in sectoren waar dit het minst kan worden verwacht.

Zoals de mens het klimaat en de biodiversiteit moet vrijwaren om te overleven op deze planeet, zo zijn de geesteswetenschappen de behoeders van de culturele en talige diversiteit, die even essentieel is. In tijden van toenemende ongelijkheid zijn de beoefenaars van de geesteswetenschappen experts op het vlak van wat mensen doet verschillen, maar ook op het gebied van wat mensen met elkaar verbindt in termen van communicatie, verbeelding, reflectie, zingeving en cultuur.

De geesteswetenschappen zijn maatschappelijk gezien dus noodzakelijk om de mens en zijn / haar verhouding tot andere culturen en identiteiten reflexief en kritisch onder ogen te kunnen zien. In die zin zijn de geesteswetenschappen gericht op *bonding and bridging* (Robert Putnam): ze openen vensters op culturele identiteit en diversiteit.

Kortom, de blijvende kern van de geesteswetenschappen ligt in het duiden van betekenisconstellaties die mensen maken tot wat ze zijn: culturele wezens die via hun cultuur tegelijk particulier zijn en toch universeel op elkaar betrokken. De geesteswetenschappen nemen daartoe een afstandelijkheid in acht. Deze afstandelijkheid laat toe een nauwgezette kennis van feiten, van bronnen en van al bestaande interpretaties op te bouwen, maar veronderstelt tegelijk een intieme kennisname met en verstaan van de betekenissen van de ander of de andere groep. Door deze combinatie van afstandelijkheid, kennis en betrokkenheid blijven de geesteswetenschappen geconcentreerd op het begrijpen en interpreteren van betekenisfenomenen zonder dat zij vervallen in het register van louter meningen of ideologie.

Het is van belang de wetenschappelijke autoriteit, ook in de geesteswetenschappen, te vrijwaren van relativisme. In de wetenschappelijke gemeenschap zijn analytische objectiviteit en bronnenkritiek de grondslagen van elke interpretatie, terwijl *disputatio* de regel is omdat geesteswetenschappelijke kennis altijd aan herziening en herinterpretatie onderhevig blijft. Nog altijd worden er nieuwe biografieën van figuren als Mary, Queen of Scots of geschiedenissen over fenomenen als de Franse Revolutie geschreven. Nog altijd wordt Plato bestudeerd. Dat wijst niet op het failliet van de geschiedenis of de filosofie, of op een onvermogen om tot conclusies te komen, maar juist op hun wezen: de toe-eigening van, het niet-subjectieve door-dringen in de betekenis van de figuur of het fenomeen moet telkens opnieuw binnen elke nieuwe cultureel-maatschappelijke constellatie worden hernomen. De interpretatiewerk, in dialoog met het verleden en met de ander, is dus nooit af. Het doel is het realiseren van interpretaties die behulpzaam kunnen zijn om in uiteenlopende én veranderende culturele omstandigheden de betekenisconstellaties van zichzelf en van anderen beter te kunnen begrijpen.

3. De opdracht van de geesteswetenschappen in de eenentwintigste eeuw

De opdracht van de geesteswetenschappen in de toekomst ligt precies in het opnieuw articuleren van de kern van het humanisme als antwoord op de uitdagingen van een wereld in snelle verandering. Daartoe zijn kennis en inzicht nodig in wat het betekent mens te zijn en zich te kunnen situeren in tijd en ruimte. De geesteswetenschappen schrijven zich in in *the ongoing conversation of mankind* (Michael Oakeshott), een nooit eindigende conversatie met het verleden en het heden binnen en buiten de eigen cultuur, een gesprek waarin we onszelf en anderen proberen te begrijpen.

Cultuurontsluiting: het archief en de taal

Essentieel voor deze opdracht is het ontsluiten van culturen: hoe de eigen cultuur doorgronden (en vernieuwen) en hoe andere culturen (op andere plaatsen, in het hier en nu, of in andere tijden) begrijpen? De menselijke geest is niet één-,/ maar veel-zinnig, zich uitdrukkend in de vele culturen die onvermijdelijk met elkaar in contact en in botsing komen. Het primaire gereedschap om hiermee om te gaan en tot geesteswetenschappelijke kennis te komen is ruim: het gaat om meertaligheid (met onder meer het belang van het lezen van literaire teksten in hun oorspronkelijke taal), om het verwerven van wetenschappelijke (en menselijke) maturiteit en van brede eruditie in het betrokken studiedomein, om een interculturele openheid en sensitiviteit, om een historisch zintuig voor het in context plaatsen van culturele en artistieke uitingen, om het herkennen van stijlen, tekens en codes allerhande zoals die aanwezig zijn in culturele betekenisconstructies, om het vormen en formuleren van interpretaties die de eigen of vreemde culturele betekenisconstructies verstaanbaar maken.

Geen begrijpen zonder begrijpen *van* iets: daarom creëren, bewaren en ordenen de geesteswetenschappen een *archief*, een onmetelijk arsenaal van bronnen, *corpora*, databanken en interpretaties – het materiële en niet-materiële erfgoed van de mensheid – waarop de in onderzoek verworven kennis, de overdracht daarvan in de *Bildung* en de verbreding van de horizon, en ten slotte de hierboven beschreven conversatie geënt zijn. De diversiteit van dit archief is enorm, gezien de complexiteit en de verscheidenheid van representaties, interpretaties en zowel talige als niet-talige symbolisaties. De geesteswetenschappen hebben betrekking zowel op het individuele als op het collectieve, de enkeling en de massa, gebeurtenissen en verdichtfels. Ze bevatten reflecties over wetenschap en techniek, maar ook over alledaagse wijsheid en gebruiken, over filosofische systemen, maar ook over esoterische denkbeelden en theorieën, over juridische constructies en artistieke expressie, over proza en poëzie, over godsdiensten, symbolen en rituelen allerhande. Ook de eigen producties van de geesteswetenschappen door de tijd heen worden onvermijdelijk onderdeel van dit archief, bijvoorbeeld de geschiedenis van de

historiografie of de geschiedenis van de linguïstiek, en ook de geschiedenis van de geesteswetenschappen zelf.

Zo werken de beoefenaars van de geesteswetenschappen in bibliotheken, documentatiecentra en musea, of doen zij veldwerk. Zij ontwikkelen tekstcorpora, woordenboeken en glossaria, stellen beeldbanken samen en leggen verzamelingen aan. Zij collectioneren en inventariseren, en zetten tentoonstellingen op. Zij herinneren aan wat niet langer bestaat, maar exploreren evenzeer de levende cultuur. Zo vormt zich het geesteswetenschappelijke archief, dat betrekking heeft op alle facetten van het materiële en niet-materiële erfgoed en dat voortdurend wordt aangevuld (elke perspectiefwisseling in de studie van het verleden bijvoorbeeld vraagt om nieuw materiaal). Dit hele archief vereist uiteraard ook beoefenaars van de geesteswetenschappen om in stand te worden gehouden en eventueel – via interpretatie – in de levende cultuur zelf een rol te gaan spelen.

Een belangrijke taak van de geesteswetenschappen bestaat dus in bewaring, archivering en ontsluiting. Vanzelfsprekend biedt de digitale revolutie gigantische mogelijkheden op het gebied van een efficiënte archivering en permanente toegang. Dit houdt in dat internationaal aanvaarde archiveringsparadigma's moeten worden ontwikkeld en technologische oplossingen moeten worden bedacht om teksten en elektronische creaties te bewaren en dynamisch te beheren. Dit betekent dat systemen en *interfaces* moeten worden gecreëerd om het verleden te bewaren en tegelijkertijd de evolutie van de toegepaste bewaarpraktijken te registreren. Hierbij stellen zich allerlei problemen: bijvoorbeeld de vluchtigheid van de informatie door haar afhankelijkheid van de vergankelijke technologische systemen, of nog, de mogelijke onverenigbaarheid van de binaire en kwantitatieve logica van de technologie met de nuances van het menselijk denken.

In het proces van cultuurontsluiting speelt taal een cruciale rol. De geesteswetenschappen dragen een grote, zelfs unieke verantwoordelijkheid op het gebied van het hele spectrum van taalgerelateerd onderzoek, zowel wat taal als studieobject als wat taal als communicatie- en werkinstrument betreft. Denken verloopt via taal. De samenleving moet toegang krijgen en blijvend hebben tot de complexe en gelaagde tekstproducten die door de eeuwen heen in verschillende talen tot stand zijn gekomen en nu nog worden geproduceerd. Het is de bijzondere opdracht van de vertaalwetenschap en het vertalen om de fundamenteel bemiddelende rol van vertaling als *hospitalité langagière* – de term is gemunt door François Ost – in de toekomst te vrijwaren en de expertise ter zake verder uit te diepen. Een zo breed mogelijke toegang bieden tot primaire bronnen in de oorspronkelijke taal en in vertaling is een bij uitstek democratische opdracht voor de geesteswetenschappen.

Vele duizenden kleitabletten wachten echter op ontcijfering. Steeds minder mensen hebben toegang tot de 'dode talen'. Vanuit een kortzichtig rendementsdenken? Waarom dode talen bestuderen als de belangrijkste teksten al zijn vertaald? Maar

ook 'kleine talen' en talen met een complexe schriftuur worden minder en minder gedoceerd. Hier speelt opnieuw het verschil tussen communicatie- en cultuurtaal mee: waarom aandacht besteden aan talen die als communicatietaal veel minder efficiënt worden geacht? Dit toegeven aan utilitaire imperatieven leidt zowel tot een enorme verarming als tot ongewenste hiërarchische verschillen tussen onderzoeks- en kenniscentra wereldwijd. In plaats van contrasten en wrijvingen tussen talen proberen we te poetsen via het *globish* – met een onvermijdelijke intellectuele verschraving tot gevolg – kan het omgaan met de weerstand die wetenschapsbeoefening in een meertalige context en / of met meertalige studieobjecten inhoudt, omgebogen worden tot een positief experiment (en zelfs uitstekende resultaten opleveren, zoals blijkt uit de innovatieve behandeling van de vierduizend lemmata in het Europese project van de in 2004 onder leiding van de Franse filosofe Barbara Cassin verschenen *Vocabulaire européen des philosophies. Le dictionnaire des intraduisibles*).

De beoefenaar van de geesteswetenschappen is dus een 'geletterde' in meerdere moderne en / of klassieke talen, en heeft zich daarbij de nodige hulpwetenschappen (van paleografie tot houtskooldatering) en methodes (van discoursanalyse tot iconologie) eigen gemaakt. Maar het proces van globalisering vergt ook nieuwe inzichten in de specificiteit van regionale en lokale verschillen binnen de dynamische interactie van culturen in een mondiale context. *Area studies* zoals sinologie, japanologie, arabistiek en Europese of Amerikaanse studies zijn een specifieke vorm daarvan. In een wereld van toenemende migratie en interculturaliteit kunnen die worden aangevuld met domeinen waarin precies het overschrijden van grenzen en de uitwisseling centraal staan. Het 'methodologisch nationalisme' van de klassieke filologische en historische tradities wordt binnen deze nieuwe *area studies* door de crossculturele benaderingen meer en meer opengebroken. Hetzelfde geldt voor andere nieuwe disciplines zoals Afro-Amerikaanse studies of gender- en diversiteitsstudies.

Maatschappelijke betrokkenheid

De geesteswetenschappen zijn, zoals alle wetenschappen, onafhankelijk ten aanzien van specifieke individuele of maatschappelijke belangen. Ze staan voor belangeloos onderzoek en studie: het inzicht en het weten waartoe ze komen, zijn op zichzelf waardevol. Maar dat wil niet zeggen dat ze zich afkeren van de maatschappij. De beoefenaars van de geesteswetenschappen dienen de publieke zaak. Door de verspreiding van de resultaten van hun inzichten en interpretaties helpen zij hun lezers of toehoorders de betekeniswereld(en) waarin ze leven, beter te begrijpen. Zij adviseren ook – gevraagd of ongevraagd – de beleidsmakers. De taak die in hun maatschappelijke betrokkenheid opgesloten ligt, is immers duidelijk: *Speaking truth to power*. Het gaat er om – met een sinds Michel Foucault bekende Griekse term – *parrhesia*: een vrijmoedig spreken, in alle openheid. Dat betekent ook dat de beoefenaars van de geesteswetenschappen in hun kritische functie vaak als hindermacht, als luis in de pels worden beschouwd.

Dit impliceert dat de geesteswetenschappen intrinsiek gericht zijn op andere fora dan (alleen) de eigen onderzoeksgemeenschap. De ivoren torens van de specialisten zijn eigenlijk ook uitkijktorens die gericht zijn op en in dienst staan van de samenleving als geheel. Het kan daarbij gaan om het brede, geïnteresseerde en geletterde publiek, maar ook om specifieke doelgroepen: om cultuurdragers, leraars, ambtenaren, politici, gezondheidswerkers, makers, kunstenaars, journalisten. Dit betekent dat de beoefenaars van de geesteswetenschappen zich *als groep* niet kunnen en mogen beperken tot louter wetenschappelijke publicaties (die uitsluitend voor een internationaal academisch forum staan), maar ook de andere fora moeten bedienen in een taal en stijl die zo goed mogelijk aan deze fora zijn aangepast, zonder echter het *sérieux* van het *métier* tekort te doen.

Dit vergt vertaling van de onderzoeksresultaten in niet-academische kanalen (zoals het essay, het interview, de column, de podcast, de documentaire, de tentoonstelling of sociale media), die specifieke vaardigheden vereisen en waarin complexe inzichten toch op een bevattelijke manier worden gepresenteerd. Hierbij moet ook worden gewezen op het belang van het vertellen van heldere en geloofwaardige verhalen, die relevant zijn voor de doelgroep in kwestie en die ervoor zorgen dat er een samenhang tussen de gebeurtenissen ontstaat. Dergelijke verhalen – of narratieven – zorgen ervoor dat de doelgroep (complexe) informatie begrijpt en onthoudt, en dat er een emotionele band ontstaat, onder meer door de identificatie met de personages van het verhaal.

De maatschappelijke betrokkenheid van de geesteswetenschappen, zoals die vorm krijgt in een specifieke taal en stijl, kan zeer ambitieus zijn. Het behoort inderdaad traditioneel tot de taak van geesteswetenschappen – bijvoorbeeld in de geschiedenis, de literatuurstudie, de antropologie en de religiewetenschap – om te proberen creatieve visies of kritische reflecties tot stand te brengen op (aspecten van) het collectieve of individuele menselijke leven, bijvoorbeeld door het ontwikkelen van een nieuwe wereld- of levensbeschouwing, een originele interpretatie van collectieve of individuele scheppingen en figuren van de menselijke geest, of een indringende interpretatie en eventueel kritiek van heersende (of oude) ideeënsystemen, ideologieën, religies, vormen van ethiek en politiek. De Nederlandse historicus Johan Huizinga benadrukte in zijn in 1938 verschenen *Homo ludens* het belang van het spelelement in de cultuur en samenleving. De Frans-Amerikaanse antropoloog René Girard ontdeed een kwarteeuw later de menselijke verlangens van hun originaliteit om er een mimetische begeerte voor in de plaats te stellen.

Een andere centrale opdracht van de beoefenaars van de geesteswetenschappen is de vorming van cultuur(over)dragers met intellectuele onafhankelijkheid. Vanuit hun specifieke geesteswetenschappelijke expertise bevruchten en stimuleren ze diverse fora in de cultuur en de maatschappij met hun inzichten en hun creaties. Het is niet toevallig dat een substantieel deel van de lerarenopleiding traditioneel in

vele landen aan de faculteiten Geesteswetenschappen / Letteren en Wijsbegeerte werd en wordt toegewezen. Het is evenmin toevallig dat de beoefenaars van de geesteswetenschappen bevoorrechte informanten en gesprekspartners zijn van allerlei groepen *professionals*, de media, de kunstwereld, volkshogescholen, initiatieven voor Levenslang Leren, sociale en culturele verenigingen.

4. Naar een nieuw geesteswetenschappelijk landschap

Hoe dan de geesteswetenschappen een nieuwe duurzaamheid geven? Hoe kunnen de beoefenaars van de geesteswetenschappen zélf bijdragen tot deze duurzaamheid en hun maatschappelijke betrokkenheid opnieuw sterker vorm geven? De geesteswetenschappen hebben bij uitstek geen belang bij het zich verschansen in een ivoren toren, wél bij een uitgesproken publiek engagement. Ze kunnen maatschappelijk meer betekenen en aan zichtbaarheid winnen door zich in te zetten als actieve bezielers van de verspreiding van cultuur, meer bepaald voor alle uit taal opgebouwde kennisvormen, hetzij geschreven, hetzij gesproken, hetzij in mengvorm. Het geesteswetenschappelijk onderzoek bestrijkt disciplines die veel raakvlakken vertonen met spontane interesses van het (steeds hoger opgeleide) brede publiek in geschiedenis, kunst, literatuur, talen, archeologie, filosofie, religie, psychologie, geschiedenis van de natuurwetenschappen enzovoort. Toegankelijke, maar hoogstaande vulgarisatie is bij het grote publiek overigens vaak een opstap naar contact zoeken met meer gespecialiseerde en complexere cultuurproducten.

Maar hoe gemakkelijk is dat? De PISA-resultaten voor leesvaardigheid en leesplezier bij de jongere generatie blijken zorgwekkend laag, in Vlaanderen, maar ook in Nederland. Daar werd bijvoorbeeld vastgesteld dat een kwart van de jongeren geen overheidsbrief meer kan lezen. Er wordt onomwonden van een 'leescrisis' gesproken. De geesteswetenschappen moeten de maatschappelijke uitdaging aangaan om kanalen en oplossingen te vinden opdat de toekomstige volwassenen zich de essentiële leesvaardigheden eigen kunnen maken. De lage algemene geletterdheid moet met andere woorden dringend worden gecounterd. Geletterdheid en leesvaardigheid vormen immers de toegang tot de algemene cultuur en tot een zelfstandig, kritisch denken, één van de pijlers van de integratie van het individu als mondige burger in de maatschappij. De vormende rol van literatuur kan hierbij niet onderschat worden. Het lezen van kwaliteitsvolle boeken, ongeacht het thema, is een koninklijke weg naar alles wat de mens door de eeuwen heen tot mens heeft gemaakt, met zijn deugden en gebreken. Tegen de opwerping dat *literacy* elitair is, voert Stefan Hertmans aan dat het net elitair is te geloven dat kennis voor iedereen zomaar toegankelijk is, zonder opleiding; hij spreekt over een vorm van *fake democracy*.

In dit opzicht kunnen diverse geesteswetenschappen onvervangbare crossmediale ondersteuning bieden. Toegang tot complexe en gelaagde teksten die een wereld ontvouwen van symbolen, emoties, archetypes, clichés, mythen, vraagstukken allerhande kan niet voorbehouden worden voor een elite. De mogelijkheden van crossmediale cultuurspreiding via televisie, film en een intelligent gebruik van digitale technologie dienen optimaal te worden benut. Daarnaast dienen de geesteswetenschappen aan kwaliteitsbewaking te doen en criteria aan te reiken die de lezer of kijker wegwijs maken in het veelzijdige aanbod. Nieuwe,

veeleisende genres zoals literaire non-fictie slaan aan bij een groter publiek, getuige het succes van boeken, televisieprogramma's en podcasts van Simon Schama, Ian Buruma, Mary Beard, Philipp Blom, Antoine Compagnon, Philippe Claudel, Hilary Mantel, Pat Barker en vele anderen. Maar geletterdheid heeft niet alleen te maken met literaire teksten. Een in deze digitale tijd steeds belangrijker wordende vorm van geletterdheid is wat in de PISA-taal *multiple-source reading* wordt genoemd: informatie uit verschillende bronnen lezen, deze informatie vergelijken en evalueren, en ten slotte integreren. Het is een bij uitstek geesteswetenschappelijke vaardigheid.

Daarnaast kunnen de geesteswetenschappen helpen de lucht voor beschouwing en discussie uit te klaren. Een ideologische cultuuroorlog aan de ene kant en een overmatig politiek correct denken aan de andere kant hebben de status van de waarheid in de wetenschappelijke en in de publieke sfeer ondermijnd. In het door de media verspreide, maar tegelijk vaak verschraalde politieke debat en het viraal gaan van populaire meningen via de sociale media kan de botsing van meningen verstarren tot een confrontatie van standpunten die als onbetwistbaar worden beschouwd, ook al berusten zij louter op vooroordelen die in strijd zijn met wetenschappelijk onderzoek. Daardoor wordt de dialoog die zo broodnodig is voor het publieke debat in een vrije maatschappij, onmogelijk. De problematische interactie van de vermelde praktijken vereist dat het wetenschappelijk onderzoek zich actief inzet voor zijn opdracht om de opinie niet met de wind mee te laten draaien en de sereniteit te bewaren die nodig is voor de uitoefening van de democratie. Geesteswetenschappen zoals de filosofie, de culturele studies en de antropologie en methodes zoals de hermeneutiek kunnen daarbij een belangrijke rol spelen.

Een succesvolle vertaling en verspreiding van de geesteswetenschappelijke inzichten veronderstelt echter dat de beoefenaars van deze disciplines hun kerntaak goed kunnen uitvoeren: zij duiden de betekenisconstellaties die mensen maken tot de culturele wezens die ze zijn. Dat vergt een deskundigheid die slechts moeizaam kan worden verworven, eruditie en kennis van de aan het vak eigen wetenschappelijke tradities, methodes en technieken. In een wereld in mondiale en digitale transitie is een diepgaande, feitelijke kennis van de klassieke tradities en een grondige kennis van de domeintalen van blijvend belang om culturen te kunnen ontsluiten. Maar kwaliteit in deze is vaak ook een kwestie van een wijde horizon en van *slow science*. Veel gezien, veel gelezen hebben als intellectueel is in dit opzicht vergelijkbaar met het *connaissieurschap* in de kunstwereld. Een nieuwsgierige openheid voor wat in andere disciplines gebeurt – disciplines zijn belangrijk, maar disciplinaire grenzen zijn dat niet – en voor het zoeken naar nieuwe transversale verbanden en nieuwe methodes blijft essentieel voor de geesteswetenschappen.

De beoefenaars ervan moeten daarom bovenal in staat zijn om uit de einde-loze, zichzelf herhalende *rat race* – *It's a Mad, Mad, Mad, Mad World* – van pro-

jectaanvragen en publicatiescores te geraken, weg van de *deadlines* en de *reviews*, om opnieuw plaats te kunnen geven aan duurzame kennis op lange termijn en de ruimten in stand te kunnen houden waar deze kennis kan worden ontwikkeld. Dit is van doorslaggevend belang om een tegenwicht te bieden tegen de nu haast vanzelfsprekende promotie van kortdurend projectonderzoek. Dit impliceert ook de noodzaak om de wetenschappelijke bedrijfscultuur en academische carrières anders te organiseren: de versplintering van de (onderzoeks)-tijd tegengaan, rustpauzes inbouwen, toelaten focus te houden, respect voor de academische biodiversiteit (onder meer ook in de publicatieculturen). Dit vergt een herdenken van financiering (langs de diverse geldstromen) en van evaluatie en waardering in de geesteswetenschappen. Deze noodzaak geldt overigens niet alleen voor de universitaire wereld: ook in para-universitaire onderzoeksinstituten, archieven, documentatiecentra en musea, waar zoveel deskundigheid op geesteswetenschappelijk vlak is bijeengebracht, moeten bedrijfsculturen en carrières *mutatis mutandis* worden hertekend.

Alleen op deze manier zullen vernieuwingen in de geesteswetenschappen zich kunnen doorzetten, en vernieuwingen zijn er – naast het doorleven van geleerde tradities – op vele vlakken. Verschillende disciplines in de geesteswetenschappen gaan een actieve dialoog aan met de kunsten en / of de technologie. De huidige tendens is er één van toenemende hybridisering van discoursen. Zo doordrenkt, of zelfs structureert, de kunst van het scheppende verhaal of van het grafische beeld het filosofische denken, de geschiedenis, de theaterwetenschappen enzovoort. Omgekeerd is de esthetische creatie vandaag stevig verankerd in het conceptuele en het technologische: intermedialiteit wordt geleidelijk aan de norm van hedendaagse producties, 'onderzoek-creatie' is een aanvaarde hermeneutische modus en ook de maatschappelijke betrokkenheid is een verbindend element. Het gaat erom deze interactieve vormen van creatieve ontwikkeling te kunnen integreren in dieper inzicht en kritische analyse.

De digitalisering van bronnen, teksten, beelden en meer algemeen het archief van de geesteswetenschappen creëert dan weer nieuwe zoek- en interpretatiemogelijkheden (via *parsing*, patroonherkenning enzovoort) en kan tot nieuwe inzichten leiden, zoals Rens Bod in zijn pleidooi voor *digital humanities 3.0* heeft benadrukt. Digitalisering biedt een innovatieve wijze van toegang tot kennis, ofschoon zij geen substituut vormt voor de directe toegang tot de bronnen. Maar zij maakt het ook mogelijk originele bronnen te bewerken met het oog op bijvoorbeeld doorgedreven kunsthistorisch of archeologisch onderzoek. Het multidisciplinaire project *Closer to Van Eyck. Rediscovering the Ghent Altarpiece* dat het Koninklijk Instituut voor het Kunstpatrimonium in 2010-2011 samen met vele andere instellingen en onderzoekers en met de financiële steun van The Getty Foundation uitvoerde, leidde tot een volledige restauratie van het kunstwerk.

In deze nieuwe context onderzoeken de *digital humanities* de impact van de digitale transformatie van informatie en kennis op het geesteswetenschappelijk werk. De

gevolgen van de digitalisering van de gegevens, hun verwerking, hun omzetting door het medium en de methodes en technieken om deze gegevens mee te delen dienen zelf geanalyseerd en kritisch bevraagd te worden. De *digital humanities* omvatten tevens de studie van nieuwe creatieve *corpora* die met de ontwikkeling van de digitale technologie zijn ontstaan. Met als doel de culturele bemiddelaars van de toekomst op te leiden richten de digitale geesteswetenschappen zich ook op deze hedendaagse creaties, die soms niet op bevredigende wijze met klassieke concepten en analysemethodes kunnen worden aangepakt.

De exploitatie van de mogelijkheden van de digitale technologie als ondersteuning van het wetenschappelijk onderzoek en het hoger onderwijs is inderdaad een terrein in volle expansie. Bepaalde softwareprogramma's maken het bijvoorbeeld zeer gemakkelijk om beschikbare exemplaren van een boek of kopieën van een kunstwerk te vinden, een tekst in een vreemde taal te ontcijferen of plagiaat op te sporen. *Virtual reality* en *augmented reality* hebben hun intrede gedaan in de onderzoeks- en bibliotheeksector om de wetenschappelijke productie te ondersteunen en de waarde van het erfgoed te verhogen. Recent onderzoek op het gebied van de lange-termijngeschiedenis van de kennisdisciplines heeft geleid tot indrukwekkende resultaten rond patronen en principes dankzij het gereedschap van de digitale *distant reading*, een term die intussen een kwarteeuw geleden door de Italiaanse literatuurwetenschapper Franco Moretti werd gemunt en die verwijst naar een proces waarbij de literatuur niet wordt begrepen door de studie van particuliere teksten, maar door de aggregatie en analyse van massale aantallen data. Het is maar één voorbeeld van een beloftevolle vernieuwing binnen de geesteswetenschappen, een kwantitatieve methode die ook een opmerkelijke schaalvergroting (in Moretti's geval in de literatuurgeschiedenis) impliceert.

De wijze waarop in de geesteswetenschappen met de digitale revolutie wordt omgegaan, toont hun vitaliteit: het nieuwe wordt op allerlei verschillende manieren in het bestaande geïntegreerd en tegelijk zet het aan het oude te her-denken. Een gelijkaardige dubbelheid kenmerkt de omgang van de beoefenaars van de geesteswetenschappen met de uitdagingen waarop de samenleving een antwoord moet trachten te vinden. De beoefenaars van de geesteswetenschappen kunnen de maatschappelijke deining zelfbewust tegemoet treden, 'activistisch', in het volle besef dat zij de uitdagingen in perspectief kunnen plaatsen en een originele bijdrage kunnen leveren aan duurzame oplossingen. Tegelijk doen zij dat steeds vanuit een eigen kern, op basis van onderzoek dat op zich staat en steeds rond dezelfde vraag draait: *What makes us human?*

Openheid is daarbij het parool. In een maatschappij die zelf voortdurend aan verandering onderhevig is – hoe zou het anders kunnen? – moet het geesteswetenschappelijk landschap er één zijn zonder vlagvertoon en zonder jaloers bewaakte grenzen. Het domein van de geesteswetenschappen is een open domein, open als in één van de (fictieve) brieven die de Britse keramist en auteur

Edmund de Waal schreef aan graaf Moïse de Camondo, de joodse bankier die van zijn magnifieke huis aan het Parijse Parc Monceau een gedenkplaats vol kunst voor zijn in de 'Grote Oorlog' gesneuvelde zoon Nissim maakte: 'In dit huis leidt de ene kamer naar de volgende, gaat open, schakelt aaneen.' Camondo's huis leek een verstorven universum te zijn geworden, waaruit de buitenwereld – het stof, het licht, het vocht – werd geweerd. Maar door zijn architectuur en inrichting was het permanent in beweging, riep het bij elke deur vragen op, ontlokte het voortdurend nieuwsgierigheid. Elke kamer was gevuld met voorwerpen waarvan de betekenis kennis en duiding vroeg. Het is deze complexiteit die ook de wereld van de geesteswetenschappen onverminderd eigen is. 'Dit huis is niet te begrijpen zonder plattegrond', schreef De Waal.

Literatuur

Duurzame geesteswetenschappen. Rapport van de Commissie Nationaal Plan Toekomst Geesteswetenschappen (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2008).

Judging Research on its Merits. An Advisory Report by the Council for the Humanities and the Social Sciences (Amsterdam: Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, 2005).

Men weegt kaneel bij 't lood (Utrecht: Commissie Toekomst Geesteswetenschappen, 1995).

Samen vooruit. Investeren in de basis voor wetenschappelijk onderzoek en onderwijs, versterken van de maatschappelijke veerkracht (z.pl.: SSH Raad, 2023).

O. Alexandre, *La Tech. Quand la Silicon Valley refait le monde* (Parijs: Seuil, 2023).

R. Barcan, *Academic Life and Labour in the New University. Hope and Other Choices* (Londen - New York: Routledge, 2016).

A. Baricco, *De barbaren. Essay over de mutatie* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2009, vertaald uit het Italiaans door M. Smits).

M. Berg en B.K. Seeber, *The Slow Professor. Challenging the Culture of Speed in the Academy* (Toronto: University of Toronto Press, 2016).

K. van Berkel, *Academisch leven. Over geschiedenis, karakter en veerkracht van de Nederlandse universiteit* (Amsterdam: Bert Bakker, 2009).

K. van Berkel en C. van Bruggen (red.), *Academische vrijheid. Geschiedenis en actualiteit* (Amsterdam: Boom, 2020).

J. Billiet e.a., *Bibliometrie in de humane wetenschappen* (KVAB Standpunten 3) (Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 2004).

J. Birnbaum, *Le courage de la nuance* (Parijs: Seuil, 2021).

A. Blair, P. Duguid, A.-S. Goeing en A. Grafton (red.), *Information. A Historical Companion* (Princeton: Princeton University Press, 2021).

R. Bod, *De vergeten wetenschappen. Een geschiedenis van de humaniora* (Amsterdam: Bert Bakker, 2010).

R. Bod, *Een wereld vol patronen. De geschiedenis van kennis* (Amsterdam: Prometheus, 2019).

R. Bod, S. Collini en O. O'Neill, *The Humanities in the World* (Kopenhagen: U Press, 2020).

- G. Bolton en C. Lucas, *What Are Universities For?* (Leuven: LERU, 2008).
- P. Burke, *Ignorance. A Global History* (New Haven: Yale University Press, 2023).
- F. de Callataÿ, 'The International Union of Academies, the Long Term, and the Humanities', in: J.-L. De Paepe, P. Jodogne en I. Algrain (red.), *From a Republic of Scholars to a Community of Researchers. Perspectives on the History of the International Union of Academies (UAI), 1919-2019* (Turnhout: Brepols, 2019) 159-169.
- B. Cassin, *Éloge de la traduction. Compliquer l'universel* (Parijs: Fayard, 2016).
- S. Collini, *Speaking of Universities* (Londen: Verso, 2017).
- A. Crymble, *Technology and the Historian. Transformations in the Digital Age* (Champaign: University of Illinois Press, 2021).
- Y. van Dijk, M.-J. Klaver, E. Stronks en M. Hamel (red.), *Omdat lezen loont. Op naar effectief leesonderwijs in Nederland* (Huizen: Uitgeverij Pica, 2022).
- H. De Dijn, *Grensovergangen. Over geesteswetenschap, universitair beleid en samenleving* (Leuven: Peeters, 2008).
- H. De Dijn, I. Veretennicoff, D. Willems e.a., *Het professoraat anno 2016. Reflectie over een beroep in volle ontwikkeling* (KVAB Standpunten 40) (Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 2016).
- F. Donoghue, *The Last Professors. The Corporate University and the Fate of the Humanities* (New York: Fordham University Press, 2008).
- W.B. Drees, *What Are the Humanities For?* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021).
- E. Fraisse (red.), *Les études françaises et les humanités dans la mondialisation* (Parijs: L'Harmattan, 2018).
- J.O. Freedman, *Idealism and Liberal Education* (Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2000).
- M. Garber, *Academic Instincts* (Princeton: Princeton University Press, 2001).
- S.R. Grimm (red.), *Varieties of Understanding. New Perspectives from Philosophy, Psychology and Theology* (Oxford: Oxford University Press, 2019).
- L. Grobman en E.M. Ramsey, *Major Decisions. College, Career and the Case for the Humanities* (Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2020).
- J. Guillory, *Professing Criticism. Essays on the Organization of Literary Study* (Chicago: The University of Chicago Press, 2022).
- V.D. Hanson, J. Heath en B.S. Thornton, *Bonfire of the Humanities. Rescuing the Classics in an Impoverished Age* (Wilmington: ISI Books, 2001).

- H. Hayajneh (red.), *Cultural Heritage. At the Intersection of the Humanities and the Sciences* (Münster: LIT Verlag, 2023).
- S. Hertmans, *Verschuivingen* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2022).
- R. Hisgen en A. van der Weel, *De lezende mens. De betekenis van het boek voor ons bestaan* (Amsterdam - Antwerpen: Atlas Contact, 2022).
- U. Job (red.), *Kritisches Denken. Verantwortung der Geisteswissenschaften* (Tübingen: Narr Francke Attempto Verlag, 2021).
- E. Jonker, *De geesteswetenschappelijke carrousel. Een nieuwe ronde in het debat over wetenschap, cultuur en politiek* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006).
- P. Keen, *A Defence of the Humanities in a Utilitarian Age. Imagining What We Know, 1800-1850* (z.pl.: Palgrave Macmillan, 2020).
- Chr. Lorenz (red.), *If you're so smart why aren't you rich? Universiteit, markt en management* (Amsterdam: Boom, 2008).
- M. Lamont, *How Professors Think. Inside the Curious World of Academic Judgment* (Cambridge MA - Londen: Harvard University Press, 2009).
- S. Mackler, *Learning for Meaning's Sake. Toward the Hermeneutic University* (Leiden: Brill, 2009).
- C. Madsbjerg, *Sensemaking. What makes Human Intelligence Essential in the Age of the Algorithm* (Londen: Hachette Books, 2017).
- W. McCarty, *Humanities Computing* (Londen: Palgrave Macmillan, 2005).
- R.K. Merton, *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations* (Chicago: The University of Chicago Press, 1973).
- F. Miedema, *Open Science. The Very Idea* (Dordrecht: Springer, 2021).
- E. Monard e.a., *Vrij onderzoek noodzakelijk voor maatschappelijke uitdagingen. Ruimte voor wetenschap op initiatief van de onderzoeker* (KVAB Standpunten 82) (Brussel: Koninklijke Vlaamse Academie van België voor Wetenschappen en Kunsten, 2023).
- P. Mounier, *Les humanités numériques. Une histoire critique* (Parijs: Éditions de la Maison des sciences de l'homme, 2018).
- M.C. Nussbaum, *Not for Profit. Why Democracy Needs the Humanities* (Princeton: Princeton University Press, 2010).
- M. Oakeshott, *The Voice of Liberal Learning*, uitg. T. Fuller (New Haven: Yale University Press, 1989).
- N. Ordine, *L'utilité de l'inutile* (Parijs: Les Belles Lettres, 2015).
- F. Ost, *Traduire. Défense et illustration du multilinguisme* (Parijs: Fayard, 2009).

- H. Paul (red.), *Writing the History of the Humanities. Questions, Themes and Approaches* (Londen: Bloomsbury, 2022).
- P. Reitter en C. Wellmon, *Permanent Crisis. The Humanities in a Disenchanted Age* (Chicago: The University of Chicago Press, 2021).
- J. Ridolfo en W. Hart-Davidson (red.), *Rhetoric and the Digital Humanities* (Chicago: The University of Chicago Press, 2015).
- X. Schutte, 'Rondetafelgesprek over de geesteswetenschappen', in: *De Groene Amsterdammer*, 30 oktober 2013.
- H. Small, *The Value of the Humanities* (Oxford: Oxford University Press, 2013).
- S. Smith, *Manifesto for the Humanities. Transforming Doctoral Education in Good Enough Times* (Ann Arbor: University of Michigan Press, 2015).
- C. Stolker, 'The Woke Debate in Academia. What Could Take Us Further?', in: *International Higher Education*, 2022, nr. 110, 3-4.
- E. Tamarkin, 'The Old "Irrelevance" Canard. The Humanities Matter When We Make Them Matter', in: *The Chronicle of Higher Education*, 31 juli 2023.
- O. Tokarczuck, *De tedere verteller* (Amsterdam: De Geus, 2023, vertaald uit het Pools door C. Pothuizen en D. Zijlstra).
- J. Tollebeek, *Mannen van karakter. De wording van de moderne geesteswetenschappen* (Amsterdam: Bert Bakker, 2011).
- L.M. Verburgt en J.W. Duyvendak (red.), *Academische vrijheden in Nederland. Wat staat er op het spel?* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2023).
- E. de Waal, *Brieven aan Camondo* (Amsterdam: De Bezige Bij, 2021, vertaald uit het Engels door R. Ghoos en J.P. van der Sterre).
- T. Weststeijn, *De toekomst van het verleden. Erfgoed en klimaat* (Amsterdam: Prometheus, 2023).
- W. Weyns, *Wie wat woke? Een cultuurkritische benadering van wat we (on)rechtvaardig vinden* (Kalmthout: Pelckmans, 2021).
- J. Winand, *L'université à la croisée des chemins. Plaidoyer pour une université de la culture* (Brussel: Académie royale de Belgique, 2018).
- R. van Woudenberg, *The Epistemology of Reading and Interpretation* (Cambridge: Cambridge University Press, 2021).
- F. Zakaria, *In Defense of a Liberal Education* (New York: W.W. Norton, 2015).

Aanbevelingen

1 De beoefenaars van de geesteswetenschappen exploreren een terrein dat ruim en divers is. Zij hanteren uiteenlopende methodes en nemen onder meer een verschillende houding ten aanzien van de *digital humanities* aan. Deze complexiteit is een rijkdom. Maar zij mag niet doen vergeten wat alle geesteswetenschappen gemeen hebben: **een focus op betekenisconstellaties** die mensen maken tot wat ze zijn.

2 De geesteswetenschappen staan niet buiten de samenleving. Hun beoefenaars mogen niet aarzelen zich uit te spreken over maatschappelijke vraagstukken. Dat betekent niet dat zij meer opiniërend moeten optreden. Wél gaat het erom dat zij met de autoriteit van hun in onderzoek verworven kennis de problemen duiden, contextualiseren, nuanceren. Op deze manier dienen zij **de publieke zaak**.

3 De beoefenaars van de geesteswetenschappen moeten **openheid hoog in het vaandel** voeren: niet alleen openheid ten aanzien van ontwikkelingen in de samenleving, in de technologie en in de kunst, maar ook ten aanzien van andere wetenschappen, zonder demarcatiezucht ook in het eigen geesteswetenschappelijke domein. Het hebben van een weidse horizon is belangrijker dan een vaak als *passé-partout* ingezette interdisciplinariteit.

4 Cultuurontsluiting is een essentiële opdracht voor de beoefenaars van de geesteswetenschappen. Daarmee komt ook het verzekeren van **de toegankelijkheid van dit archief** voor brede groepen. Dit kan alleen lukken wanneer de minister van Onderwijs en de onderwijsinstellingen voldoende uren blijven voorzien voor geschiedenis, literatuur, burgerschap en wanneer de universitaire verantwoordelijken een minimale *core humanities* (her)introduceren in plaats van vakken als wijsbegeerte en historische kritiek verder te reduceren in het aanbod buiten de geesteswetenschappelijke faculteiten.

5 Een hoogstaande academische vorming in de geesteswetenschappen en een beloftevolle toekomst voor het geesteswetenschappelijk onderzoek kunnen niet zonder **een sterke leescultuur** aan de basis. Het is noodzakelijk de essentiële rol van het lezen in de cultuurgeschiedenis te erkennen. Literaire teksten spelen hierbij een prominente rol. Maar het gaat om meer. Een voor de geesteswetenschappen in deze digitale tijd cruciale vorm van geletterdheid bestaat erin informatie uit verschillende bronnen te lezen, vergelijken, evalueren en integreren (*multiple-source reading*). Er is op dit vlak veel werk aan de winkel.

6 De vitaliteit van de geesteswetenschappen is mede afhankelijk van **een heroverwegen van de bestaande academische cultuur**, inclusief haar financierings- en evaluatiesystemen. De academische (en politieke) overheden moeten deze cultuur zuurstofrijker maken: minder kortadendig en gejaagd,

minder drijvend op een beperkende productiviteitslogica, met meer gevoel voor de disciplinaire biodiversiteit, waardering voor (meer)taligheid en respect voor *unzeitgemässe* eruditie.

RECENTE STANDPUNTEN

60. Liliane Schoofs – *Doctoraathouders geven het Vlaanderen van morgen vorm*, KVAB/Klasse Natuurwetenschappen, 2018.
61. Luc Bonte, Aimé Heene, Paul Verstraeten e.a. – *Verantwoordelijk omgaan met digitalisering. Een oproep naar overheden en bedrijfsleven, waar ook de burger toe kan/moet bijdragen*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2018.
62. Jaak Billiet, Michaël Opgenhaffen, Bart Pattyn, Peter Van Aelst – *De strijd om de waarheid. Over nepnieuws en desinformatie in de digitale mediawereld*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2018.
63. Christoffels Waelkens. – *De Vlaamse Wetenschapsagenda en interdisciplinariteit. Leren leven met interdisciplinaire problemen en oplossingen*, KVAB/Klasse Natuurwetenschappen, 2019.
64. Patrick Onghena – *Repliceerbaarheid in de empirische menswetenschappen*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2020.
65. Mark Eyskens – *Als een virus de mensheid gijzelt. Oorzaken en gevolgen van de Coronacrisis*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2020.
66. Jan Rabaey, Rinie van Est, Peter-Paul Verbeek, Joos Vandewalle - *Maatschappelijke waarden bij digitale innovatie: wie, wat en hoe? KVAB - Denkersprogramma 2019*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2020.
67. Oana Dima (auteur), Dirk Inzé, Hubert Bocken, Pere Puigdomènech, René Custers (eds)., *Genoombewerking voor veredeling van landbouwgewassen. Toepassingen van CRISPR-Cas9 en aanverwante technieken*, ALLEA-KVAB/Klasse Natuurwetenschappen, 2020.
68. Marie-Claire Foblets, *De multiculturele samenleving en de democratische rechtsstaat – Hoe vrijwaren we de sociale cohesie?*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2020.
69. Joost Van Roost, Luc Van Nuffel, Pieter Vingerhoets e.a., *De rol van gas in de Belgische energietransitie – Aardgas en Waterstof*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2020.
70. Richard Bardgett, Joke Van Wensem, *Bodem als natuurlijk kapitaal – KVAB Denkersrapport 2020*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2021.
71. Jos Smits e.a., *Multifunctionele eilanden in de Noordzee*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2021.
72. Elisabeth Monard, red., *Kunst, Wetenschap en Technologie in Symbiose*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2021.
73. Jan Wouters, Maaike De Ridder, *De problematiek van de rechtsstaat en democratische legitimiteit binnen de Europese Unie*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2021.
74. Hilde Heynen, Bart Verschaffel, e.a., *Architectuurkwaliteit vandaag, Reflecties over architectuur in Vlaanderen*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, Klasse Kunsten, 2021.
75. Godelieve Laureys, Kries Versluys, e.a., *Language Matters. Taalgebruik en taalbeleid aan de Vlaamse universiteiten*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2022.
76. Bea Cantillon, *Het armoedevraagstuk en de tragiek van de welvaartsstaat, Zeven termen voor een nieuw sociaal contract*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2022.
- 77b. Joos Vandewalle, Marc Acheroy e.a., *Een oproep tot een versnelde digitale transformatie voor België*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, ARB/Klasse Technologie en Samenleving, 2021.
78. Jo Tollebeek, Marc Boone en Karel van Nieuwenhuyse, *Een Canon van Vlaanderen, Motieven en bezwaren*, KVAB/Klasse Menswetenschappen, 2022.
79. Luc Taerwe e.a., *Duurzaam beheer van infrastructuur. Niet alleen een kwestie van budgetten*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2022.
80. Willem Salet, Marleen Spiekman, Staf Roels, Tom Coppens, Ivo Van Vaerenbergh, *Naar klimaatneutrale woongebouwen in 2050*, KVAB Denkersprogramma 2022, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, 2022.
81. Sabina Leonelli, Stephan Lewandowsky, *De reproduceerbaarheid van het onderzoek in Vlaanderen: Feitenonderzoek en aanbevelingen*. KVAB Denkersrapport 2022, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen en Menswetenschappen, 2022.
82. Elisabeth Monard e.a., *Vrij onderzoek noodzakelijk voor maatschappelijke uitdagingen, Ruimte voor wetenschap op initiatief van de onderzoeker*, KVAB/Klasse Technische Wetenschappen, Klasse Menswetenschappen, Jonge Academie, 2023.

De toekomst van de mensheid gaat hand in hand met de rol die aan de geesteswetenschappen wordt toegekend in de maatschappij. De grote uitdagingen van de eenentwintigste eeuw scherpen de culturele en educatieve opdracht van de geesteswetenschappen met een hernieuwde urgentie aan. Op een meer fundamenteel niveau vereist dit een genuanceerd beeld van wat wetenschap is. Een reflectie op de aard en de taak van de geesteswetenschappen biedt een heilzaam tegenwicht tegen een reductionistische opvatting van de wetenschap, tegen een simplistisch utilitarisme of tegen een te exclusieve dominantie van de technologie.

In dit *Standpunt* worden enkele elementen van deze reflectie samengebracht. Wat is de impact van de gewijzigde academische context en van het veranderend kennislandschap op de beoefening van de geesteswetenschappen? Hoe blijven de geesteswetenschappen aan zet in een samenleving die een diepgaande metamorfose heeft ondergaan en een constant versnellingsproces doormaakt? Hoe verhouden zij zich tot het spanningsveld tussen lokale verankering en globalisering? Hoe wijzen zij de weg in het complexe vlechtwerk van betekenissen die wij aan de gebeurtenissen toeschrijven? Hoe vatten zij betekenis?

Historici, literatuur- en kunstonderzoekers, taalkundigen, filosofen, antropologen en andere beoefenaars van de geesteswetenschappen bouwen verder op de soms eeuwenoude tradities van de eruditie, maar zoeken ook onverminderd naar nieuwe wegen voor een duurzame ontwikkeling van hun disciplines. Zij ontsluiten culturen en dragen een unieke verantwoordelijkheid op het gebied van taalgerelateerd onderzoek. De beoefenaars van de geesteswetenschappen zijn de behoeders en de bevorderaars van geletterdheid. Zij creëren samenhang in de kennis en beschouwen de vertaling van deze kennis naar een breed publiek als hun opdracht. Zij klaren – in een tijd van cultuuroorlogen – de lucht voor beschouwing en discussie uit.

De reeks *Standpunten* van de Academie is een bijdrage tot het wetenschappelijk onderbouwd debat over actuele maatschappelijke en artistieke thema's. De auteurs, leden en werkgroepen van de Academie schrijven in eigen naam, onafhankelijk en met volledige intellectuele vrijheid. De goedkeuring voor publicatie door een of meerdere Klassen van de Academie waarborgt de kwaliteit van de gepubliceerde studies.

Vlaamse
overheid